

Fent visible l'invisible:

**Impactes psicosocials
de la violència institucional**

La impunitat i la revictimització a revisió

Irīdia_

Autora:

Natàlia Abrego

Supervisió i coordinació de l'informe:

Irene Santiago i Elisenda Pradell Gejo

Portada, disseny i maquetació:

Valentina Lazo Escudero

Fotografies:

Valentina Lazo Escudero

Un projecte de:

Irīdia

ÍNDEX

1. Introducció	4
2. IRÍDIA, qui som?	5
3. EI SAIDAVI	5
3.1. L'equip psicosocial	6
4. Estructura de l'informe	7
5. Metodologia	7
6. Comprendre la violència institucional	8
7. Efectes de la Impunitat	9
8. Efectes de la Revictimització	14
9. Espais de privació de Llibertat	15
9.1. Presó	15
9.1.1. Efectes del pas per la presó	15
9.1.2. Efectes de la violència institucional en persones privades de llibertat	16
9.1.3. Els familiars, les víctimes secundàries	19
9.2. Centres d'Internament d'Estrangers (CIE)	21
9.2.1. Conseqüències psicosocials de l'internament al CIE	22
10. Espai Públic	25
11. Efectes psicosocials de la repressió de la protesta	28
11.1. A nivell col·lectiu	28
11.2. A nivell individual	29
11.3. Impactes psicosocials en casos de lesions per projectils d'energia cinètica	30
11.4. Burorepressió	32
12. Conclusions	34
13. Recomanacions	36
14. Bibliografia	40

1. Introducció

Des del Servei d'Atenció i Denúncia davant situacions de violència institucional (SAIDAVI) detectem, en molts dels casos que atenem des de l'inici del Servei ara fa 6 anys, situacions d'impunitat i revictimització especialment en les diferents instàncies judicials implicades. L'efecte de la impunitat i la manca de mecanismes de control que garanteixin l'adequació dels processos i de les instàncies públiques per tal de prevenir una agudització del dany ja fet, és essencial per afavorir els processos de denúncia i de justícia davant la violència institucional.

Des de l'equip psicosocial d'Irídia ens plantejem realitzar un informe que reculli els impactes de la violència institucional davant la necessitat de visibilitzar l'impacte traumàtic que generen aquestes actuacions. Al mateix temps, trobem necessari apropar al conjunt de la societat els impactes psicològics que genera la vulneració de drets humans, donant a conèixer les implicacions tant a nivell individual com col·lectiu i pel conjunt de la societat, de la violència institucional.

Visibilitzar el dany, anomenar-ho, parlar-ne, posar-hi noms i cognoms esdevé una via per a la reparació i la justícia social. És tornar a l'espai públic un dany que li pertany en tant s'ha generat en la mateixa esfera pública. Cal comprendre que si pensem la violència institucional des dels efectes com a experiència íntima i privada d'aquells que l'han patit directament, estem fent dues coses. La primera privatitzar el dany ja que la violència institucional acaba quedant circumscrita a l'esfera privada i l'entorn més proper de la persona afectada i la segona vulnerant el dret del conjunt de la societat de conèixer i responsabilitzar-se de la violència que afecta col·lectivament.

L'objectiu del següent informe és, per tant, **donar a conèixer els principals impactes psicològics que genera la violència institucional en contextos diversos com l'espai públic, les protestes i els espais de privació de llibertat** (Centres d'Internament d'Estrangers i presons). Específicament, visibilitzem i profunditzem en els efectes individuals i col·lectius que genera la **impunitat**, així com les experiències de **revictimització** de gran part dels casos que acompanyem amb la voluntat de millorar els processos d'investigació i recerca en les denúncies així com l'atenció a les víctimes i la visibilització del dany psicològic com a lesió a tenir en compte en el procés judicial.

Aquest informe es realitza des de l'enfocament psicosocial com a marc d'actuació i d'acompanyament davant la violència institucional i el dany o l'experiència de caire traumàtic que se'n deriva d'aquesta vulneració de drets.

2. IRÍDIA, qui som?

Irídia – Centre per la Defensa dels Drets Humans és una associació que treballa per promoure i defensar els drets humans, en especial, civils i polítics. El seu objectiu principal és elevar els estàndars de protecció de drets humans en relació amb la violència institucional, el racisme i les migracions, la memòria històrica, la privació de llibertat i el dret a la protesta.

3. SAIDAVI

El **Servei d'Atenció i Denúncia davant de situacions de Violència Institucional (SAIDAVI)** ofereix assistència jurídica i psicosocial gratuïta a les persones que pateixen situacions de violència institucional en el marc del sistema penal català. És a dir, aquelles situacions en què les institucions públiques, vulneren els drets de les persones per mitjà de l'exercici de la força física o psicològica sobrepasant els límits establerts per la legislació i generant una afectació a la integritat física, psíquica i/o moral.

En concret, al Servei atenem aquelles vulneracions de drets comeses o permeses per part de funcionaris públics, de cossos o forces de seguretat, de funcionaris penitenciaris o d'agents de la seguretat privada, quan actuen per delegació de les funcions de seguretat que són competència de l'Estat.

El SAIDAVI es basa en una metodologia innovadora, donant atenció psicosocial i legal integral a la persona afectada i procurant assolir un procés de justícia i reparació per a la persona. Al seu torn, quan la persona així ho desitja, aborda els casos des de la perspectiva del litigi estratègic, amb l'objectiu d'incidir i assolir canvis en la legislació en temes especialment importants per a la societat que permetin avançar en la prevenció, protecció i garantia dels drets humans.

Una de les especificitats del SAIDAVI és la inclusió de la perspectiva psicosocial a l'atenció a les persones en l'àmbit dels drets humans. La vulneració de drets humans i, especialment, la violència institucional, genera danys que tenen un impacte en la vida i en el desenvolupament individual i social de les persones afectades. El treball psico-jurídic permet generar un acompanyament psicosocial en el marc dels processos judicials que busca potenciar els processos de mitigació del dany, de reparació i d'enfortiment de les persones com a ciutadanes i ciutadans actius en la defensa dels seus drets. A més a més, i amb l'objectiu de generar un reconeixement institucional dels impactes psicològics de la violència, l'equip psicosocial realitza informes psicològics per requeriment jurídic.

El Servei d'Atenció s'estructura en dues àrees que treballen conjuntament i en coordinació permanent. D'una banda, l'àrea d'Assessorament, seguiment i actuacions urgents, on es du a terme una atenció psico-jurídica per acompanyar i assessorar la persona afectada per presentar la denúncia/querella o obtenir assistència lletrada d'ofici, així com assegurar tota la prova existent (comprovar si existeixen imatges de videovigilància, sol·licitar la seva conservació, etc.). D'altra banda, i en determinats casos especialment representatius, el Servei assumeix el litigi com a propi, tractant-lo de forma integral, tant des de la vessant legal i psicosocial, com la de comunicació i incidència, passant per tant a l'àrea de litigi.

3.1. L'equip psicosocial

Des de l'equip psicosocial d'IRÍDIA, valorem els impactes, acompanyem i prepararem les persones ateses al Servei d'atenció i denúncia de la violència institucional (SAIDAVI), davant el desafiament i el repte que suposa la denúncia i el procés judicial.

Durant el darrer període del 2020 i 2021 hem realitzat un total de **274 actuacions d'acompanyament psicosocial a casos de litigi estratègic i 110 actuacions en casos d'assessorament i seguiment**. La tendència és preocupant en tant cada any registrem una tendència a l'alça en el nombre de casos atesos.

La perspectiva psicosocial actua com a eina d'anàlisi i d'acompanyament que permet entendre els impactes de la violència institucional, els comportaments, emocions i pensaments de les persones, sense aïllar-les del context sociocultural en què ocorren (Beristain, 1999).

Allò específic d'aquesta perspectiva és que situa els impactes no només en el subjecte sinó en les seues espais històric i social. Trobant una relació entre el context en què sorgeix i els impactes en la persona i en els grups en els quals participa (Blanc i Diaz, 2004).

Un element fonamental d'aquesta perspectiva és que considera també la capacitat del subjecte de desenvolupar estratègies d'afrontament per sobreviure i/o superar experiències doloroses i traumàtiques (Pérez-Sales & Fernández - Lira, 2015).

4. Estructura de l'informe

El present informe s'estructura a través dels diferents àmbits que acompanyem des del SAIDAVI: espais de privació de Llibertat (presó i CIE), espai públic i protesta. A cadascun dels blocs temàtics, es recullen els impactes psicològics que genera la violència institucional en aquests espais. Fem especial èmfasi en l'atenció al problema de la impunitat i de la revictimització que detectem de forma reiterada i sistemàtica.

5. Metodologia

Per a l'anàlisi, el present informe es fonamenta en la documentació de l'experiència personal i particular dels impactes d'algunes de les persones afectades ateses a través del SAIDAVI, tant en termes psicològics (dany emocional), com psicosocials (impactes familiars, àmbit laboral, vida social i comunitària). D'aquesta manera, la investigació ha comptat amb entrevistes personals i tests psicològics específics, així com amb la sistematització de l'atenció psicològica i psicosocial regular que s'ofereix a través del Servei d'Atenció i Denúncia davant de casos de Violència Institucional d'Irídia.

El procés de recollir la veu de la gent ha partit de l'enfocament de la centralitat de la seva experiència, documentant el dany a la vida que suposa una vulneració de drets com és la violència institucional, per tant, recollint els impactes que pateixen les persones, de forma àmplia i segons les especificitats de cada experiència viscuda. D'altra banda, també recollim els malestars propis compatibles amb alguns criteris tècnics d'avaluació psicològica que es solen presentar en aquest tipus d'anàlisi i que es detallen al llarg dels següents apartats.

6. Comprendre la violència institucional

Quan parlem de violència institucional ens referim a **pràctiques estructurades de violacions de drets per part de funcionaris públics que pertanyen majoritàriament a forces de seguretat de l'estat, forces armades i funcionaris de presons**. En aquestes situacions es duen a terme pràctiques específiques de violència física i/o psicològica il·legals com el maltracte, l'aïllament prolongat, el tracte degradant i la tortura les quals són especialment preocupants en contextos de restricció de llibertat (detencions, internament a CIE o presó).

Aquestes actuacions no s'han de pensar com a pràctiques individuals, que poden semblar marginals, sinó com a accions que de forma sistemàtica estan presents en la forma d'actuar d'alguns cossos públics i que es mantenen a través de la impunitat.

Gustavo Adolfo Sarria Ballesteros, nascut a Colòmbia, té 41 anys i és Dissenyador de Moda. Viu a Barcelona, després d'haver sol·licitat Protecció Internacional. El 2020 va rebre una agressió amb comentaris homòfobs per part de Mossos d'Esquadra al espai públic.

7. Efectes de la violència institucional

En paraules de Wilder Tayler¹, director jurídic de Humans Rights Watch, en la seva definició literal, **impunitat significa absència de càstig**. Tayler diu que la impunitat apareix quan davant l'existència d'una violació dels drets humans, el sistema judicial penal dissenyat per portar a judici i castigar els responsables es troba absent o no entra en funcionament. Per tant, quan això passa la noció mateixa de justícia, suport essencial de la convivència democràtica, es veu profundament distorsionada i els responsables de tals violacions, en constatar que poden violar la llei impunement, troben alè per continuar cometent aquests crims. Aquest fet doncs, soscava la doctrina de l'Estat de Dret que presumeix que ningú, incloent-hi els funcionaris i els governants, es troba per sobre de la llei.

Davant situacions de violència institucional **el processament judicial esdevé una forma d'afrontar l'impacte** ocasionat per aquesta violència i una **pràctica efectiva per tal d'assolir els principis del dret a la veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició**. Quan tot i haver interposat una denúncia constatem una manca d'investigació i/o arxius de la causa com, per exemple, la impossibilitat d'identificar els agents o negligències en la custòdia de càmeres, constatem que les persones afectades es troben amb obstacles que dificulten l'esclariment d'allò succeït i amb la dificultat d'un procés garantista amb la justícia.

La impunitat, afegeix al patiment de la violència viscuda, la destrucció de creences i valors, així com l'alteració de normes i regles de convivència social. A llarg termini, cronifica els efectes psicosocials de les violacions de drets humans, obstaculitza les formes d'afrontament dels supervivents i impedeix l'evolució dels processos de dol i de memòria que les persones necessiten fer des d'un sentit reparador del dany.

El cost emocional de la impunitat és elevat perquè augmenta el patiment social a mesura que les persones troben frustrades les seves expectatives de veritat i justícia, a més del desgast emocional qu suposa introduir-se en els laberints de sistema judicial. La impunitat afecta la salut mental i psicosocial de les persones afectades, la confiança en la justícia i en el sistema judicial es veu compromesa, així com és freqüent veure trencades les creences bàsiques sobre el món social i la justícia i la sensació de perdre el control de la propia vida. Al malestar psicosocial es sumen les repercussions sociopolítiques de la por a patir represàlies.

¹ Tayler, W. (1996) La problemática de la impunidad y su tratamiento en las Naciones Unidas - Notas para la reflexión-. Revista IIDH, Vol. 24, 185-213.

“Si me hubiese agredido una persona normal hubiese recurrido a la policía para denunciar y defenderme. Al ser la policía quien lo ha hecho... ¿cómo me defiendo?. Siento que no puedo defenderme, soy una hormiga contra un elefante”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

Inicialment, la denúncia apareix com una forma de resistència activa i col·lectiva però la impunitat teixida per impedir la justícia converteix aquesta lluita en una prolongació de la violència i per tant, en una re-experimentació del trauma originalment sofert.

“El proceso judicial es una tortura psicológica. Llevo tres años esperando, tres años contando lo mismo, tres años en los que mi versión no se cree. Siento mucha rabia todo el día. Yo no soy así, me han convertido en esto”

*R.G, perd un ull per l'impacte de porra extensible
d'un mosso d'esquadra a l'Hospitalet.*

Quan l'experiència queda sotmesa a un context de reiterada impunitat, la negació o obstrucció a la justícia impedeix exercir la funció social de reparació del dany, assumint doncs totes les conseqüències psicològiques i polítiques que això implica en la construcció de la democràcia.

“Ara se m'ha fet evident que hi ha classes i classes allà. Se't desmunta completament el teu món i la percepció de justícia a on et pots emparar. Fa dies que li pregunto a l'advocat: “qui jutja als jutges? Com puc demostrar jo que aquest senyor està equivocat acusant-me a mi i no investigant què han fet els Mossos?”

*J.D, queda inconscient després d'una agressió de mossos
d'esquadra i sense rebre assistència mèdica,
durant un tall de carretera el 2018.*

És clar com algunes de les denúncies i l'inici de procediments judicials no només no han aconseguit dissoldre la impunitat, sinó tot el contrari: queda palesa la institucionalització de la impunitat, fet que reforça el seu poder molts cops aparentment intangible, però amb conseqüències altament preocupants en tant esdevé un obstacle de fons a l'hora de parlar de processos judicials garantistes.

La relació de les afectades es torna ambivalent quan d'una banda confien en la lluita per la justícia, però desconfien de les institucions judicials. La por a denunciar, la desconfiança en el procés judicial, la revictimització davant el qüestionament del relat de les persones afectades i la ràbia acumulada són aspectes d'aquesta trama d'impunitat que impregnen la vida quotidiana de moltes de les víctimes de violacions de drets humans ateses al nostre Servei. Els aspectes relatats, suposen un major avenç de la impunitat ja que, al ser institucionalitzada, compromet al conjunt de l'entramat social en tant fa encara més estret l'accés a la justícia i el dret a un procés judicial garantista.

Principals efectes psicosocials

En la persona afectada:

- Revictimització en els processos d'investigació o davant qualsevol compareixença amb l'autoritat, resultant en noves experiències traumàtiques.
- Descrèdit-deslegitimació personal: La impunitat fa transitar entre el penediment per la denúncia interposada i l'esperança de veure materialitzada la justícia. Els dubtes interns es fan presents, especialment en moments associats a la sensació de risc i a la revictimització en els quals es presenta la pèrdua de sentit del viscut.
- Dany a la dignitat: Limiten a la persona afectada impactant en la seva autoestima i en el propi reconeixement com a subjecte de respecte i de protecció. Aquest dany a la dignitat està profundament lligat a la sensació d'indefensió.
- Inseguretat a l'hora de fer ús de l'espai públic per la por a la presència de cossos de seguretat.
- Trencament de creences bàsiques com són la justícia i la bondat de l'ésser humà, entre d'altres.
- Afectació a l'autoestima i l'autoimatge així com desvalorització de la pròpia persona.

- Afectació en la projecció de futur en les diferents esferes que componen la seva vida.
- Trencament de la vida en tant tot allò referent a la violència patida esdevé el centre de la vida de la persona.

En el teixit comunitari:

- Exemplaritat en el teixit comunitari: En els llargs processos de recerca de justícia, el seu incompliment, reproduïx un missatge d'injustícia davant possibles intents de denúncia.
- Redueix la construcció de confiança de la gent cap a les autoritats involucrades en preservar la justícia.
- Mentida i negació institucionalitzades: Impossibiliten que la història i memòria de les víctimes i familiars siguin reconegudes.
- Internalització de la por.
- Redueix la capacitat de mobilització i manifestació de la ciutadania.

Raquel Figa, té 49 anys i és mare, dissenyadora tèxtil i emprenedora. L'1 d'Octubre del 2017 va ser agredida per la Policia Nacional a les escales de l'Institut Pau Claris.

CAS 1

Sexe: Home

Edat: 43 anys

Tipus agressió: Agressió per part d'un agent de Mossos d'Esquadra introduint un bastó policial extensible a l'ull. Després de tres operacions perd el globus ocular.

Els agents de mossos d'esquadra argumenten que es va autolesionar amb un puntal de ferro. Aportem valoració pericial a partir del Protocol d'Istanbul² que demostra que la seva lesió no és compatible amb la lesió d'un puntal i que el seu testimoni és creïble i consistent. Al protocol d'Istanbul també queden reflectides les greus afectacions psicològiques per la lesió, compatibles amb els criteris clínics DSM-V³ de l'Estrés Postraumàtic. Tot i això, finalment la denuncia s'arxiva.

L'agent que l'agredeix va estar implicat amb anterioritat, en el cas d'una persona migrant que va caure d'un terrat arrel d'una persecució i en el desnonament, amb violència desproporcionada, a una parella a l'Hospitalet.

El procediment obert contra la persona afectada amb acusació d'atemptat a l'autoritat segueix en curs mentre l'agent continua desenvolupant les seves tasques.

2. El Protocol d'Istanbul és un manual per la investigació i documentació eficaç de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumanes o degradants. Aprovat per l'ONU el 1999, proporciona el primer conjunt de directrius reconegut internacionalment per als metges i advocats sobre com determinar si una persona ha estat torturada i com documentar-ne els símptomes, de manera que la documentació pot servir com a prova vàlida i independent davant d'un tribunal. El Protocol d'Istanbul s'ha convertit en un instrument crucial en l'esforç global per acabar amb la impunitat dels responsables.

3. DSM és el Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals de l'Associació Americana de Psiquiatria (American Psychiatric Association, APA) i conté descripcions, símptomes i altres criteris per diagnosticar trastorns mental.

8. Efectes de la revictimització

La revictimització és un terme tècnic utilitzat en l'àmbit psicològic i de drets humans que es refereix al **patiment afegit per part de les institucions i professionals encarregats de realitzar l'atenció a la víctima** a l'hora d'investigar el delictes i realitzar les diligències necessàries per clarificar els fets.

Sovint, i posterior a determinades actuacions hem detectat efectes propis de la revictimització en persones que acompanyem des del SAIDAVI. La lentitud del procés judicial així com la manca d'investigació en algunes denúncies generen en les persones afectades un fort desgast emocional. La possibilitat de tancar aquesta etapa es veu limitada al ritme del procés judicial fet que dificulta poder integrar l'experiència viscuda i donar-li un sentit reparador. La vida gira entorn dels diferents moments del procés judicial afectant les perspectives de futur de la persona que ha patit violència institucional.

Durant el procés, l'actitud d'alguns operadors jurídics que questionen el relat de les afectades mostrant una actitud de desconfiança o sospita vers la veracitat del seu relat, genera una forta sensació d'indefensió i de no ser creguda ni validada. Aquest fet, fa que en ocasions les afectades vulguin retirar la denúncia abandonant doncs, el procés judicial.

La manca de reconeixement del relat de la víctima genera sentiments de culpabilitat i invisibilitza la seva narrativa. Si no s'investiguen els fets denunciats és que no es creuen. Aquest fet genera sentiments d'humiliació, por, desesperança, indefensió i desconfiança en les institucions. La indefensió percebuda per les víctimes, augmenta, profunditza i fins i tot pot arribar a cronificar els impactes psicològics de la violència institucional, especialment en aquells de base traumàtica, d'ansietat i depressius. El paper de les nostres institucions i el seu compromís amb el sentit de la justícia, tot garantint les bones pràctiques dels procediments judicials és clau per tal de prevenir l'esmentada revictimització.

A més a més, la revictimització ens porta a parlar d'un dany institucionalitzat quan es genera de forma reiterada i sistemàtica i en tant implica una manca de reconeixement públic de la víctima com subjecte de ple dret.

Paradoxalment, doncs, ens trobem amb que qui hauria de contribuir amb la reparació del dany és converteix en un agent que en genera de nou. A més a més, aquest dany, es suma als ja soferts prèviament, exercint un efecte que podríem anomenar acumulatiu aguditzant i aprofundint el dany previ.

9. Espais de privació de llibertat

9.1. Presó

Les persones que ingressen a presó, sovint compten amb unes característiques de vida i de personalitat que les fan vulnerables a l'ingrés en aquest entorn. Moltes persones privades de llibertat entren amb una situació vital complicada. La història de vida dels interns sol comportar dificultats en molts àmbits, com la família, l'educació / escolaritat, la formació per a l'ocupació, la vida laboral o les relacions interpersonals. A més, en no pocs casos ens trobem amb diagnòstics clínics que evidencien la presència d'una problemàtica en termes de salut mental i/o de comportaments d'abús de substàncies.

Pel que fa a l'aspecte psicològic, l'Estudi sobre Salut Mental en el Medi Penitenciari realitzat el 2007 per la Direcció General d'Institucions Penitenciàries d'Espanya, mostra els resultats sobre els antecedents psicològics anteriors a l'ingrés a presó. El 17,6% dels interns asseguraven haver tingut prèviament algun diagnòstic psiquiàtric, i el 3,2% d'ells, havia estat internat en un hospital psiquiàtric.

Els problemes psicològics també inclouen les conductes autolítiques o intents de suïcidi previs a l'entrada a la presó. En l'Estudi sobre Salut Mental al Medi Penitenciari del 2007, es va trobar que almenys un 3% dels interns havia realitzat algun acte autolesiu anterior al seu ingrés.

Per a les dones, la presó significa un altre motiu de discriminació més. És a dir, les dones són discriminades ja per la seva condició de dona i ho seran doblement pel seu historial delinqüencial. A més, algunes d'elles són immigrants o de població gitana, la qual cosa significaria una triple discriminació.

9.1.1. Efectes del pas per la presó

L'ingrés a la institució penitenciària freqüentment és viscut per les persones que acompanyem des del SAIDAVI com un fet que genera efectes de caire traumàtic produint alteracions a nivell emocional, afectiu, cognitiu i perceptiu.

Sovint evidenciem comportaments regressius, ansiosos, agressius, empobriment de les habilitats socials, pèrdua de consciència de drets fonamentals bàsics i deteriorament afectiu (aparició d'ansietat i depressió) marcat també per la devaluació de la pròpia imatge i de l'autoestima. Viure en un context violent com el de la presó propicia també l'aprenentatge d'aquesta violència i conductes evitatives.

A major durada de la condemna, trobem una major inestabilitat emocional. Les relacions de les persones en règim intern, els seus llaços o vincles debilitats, la pèrdua del sentit de pertinença als grups socials primaris anteriors, influeix en la dificultat per a la reinserció social i augmenta el risc de reincidència.

Segons els estudis de l'OMS els factors de risc per a una salut mental deteriorada són: l'amuntegament, la violència, l'aïllament de les xarxes afectives, la inseguretat i incertesa, els serveis sanitaris deficients, la manca de privacitat i els períodes forçats en aïllament al departament especial de règim tancat (DERT) com a sanció, agreugen els efectes negatius sobre la salut mental enormement.

Des d'Irídia afegiríem a aquest factors de risc la frustració i els sentiments de culpa, la desesperança, la manca de gratificació sexoafectiva, el consum de substàncies tòxiques, l'alt grau d'ansietat i el maltracte i tracte degradant per part de funcionaris.

"Una vez estás dentro ya no eres una persona, eres un número. Dejas de existir para la sociedad. Estás dentro y eres un preso y te miran y te tratan como tal. La condición humana se pierde. El sistema penitenciario tiene muchos vacíos y muchos huecos donde acaban cayendo las personas internas"

R.C, germà d'un intern mort sota custòdia a la presó de Mas d'Enric

9.1.2. Efectes de la violència institucional en persones privades de llibertat

La violència institucional per part de funcionaris de presons té uns efectes especialment greus ja que actua sobre una població molt vulnerable en el camp psicològic tal i com hem exposat.

La presó és un espai que no permet una de les respostes primàries de supervivència: fugir de la violència que atemoreix. La dificultat per denunciar les agressions, la por a les represàlies i la jerarquia de la institució que "per se" desacredita els relats dels interns, disparen la sensació d'indefensió de les persones afectades i el risc de cronificació del trastorn d'estrès post traumàtic. La manca de proximitat amb les xarxes afectives de suport (família, amistats) fa que els sentiments de por, desesperança i angoua es visquin en solitud i que la sensació d'invisibilitat del seu patiment sigui extrema.

Alguns dels efectes psicològics generalitzables de la violència institucional en l'àmbit penitenciari són la hipervigilància, l'ansietat, la despersonalització, la desconfiança, el distanciament emocional, el distanciament psicològic, la disminució de l'autoestima, la depressió, els pensaments autolítics i vivències de caire traumàtic. Sota règim d'aïllament la sensació d'invisibilitat augmenta exponencialment. El DERT és doncs l'espai dels invisibles entre els invisibles.

La pròpia naturalesa del règim d'aïllament produeix efectes nocius sobre la salut. Tots els elements humans com la capacitat de parlar amb els altres, d'interactuar, d'orientar-se temporalment, de percebre diferents estímuls (visuals, auditius...) són eliminats amb la repercussió emocional i neurològica que això implica.

“El DERT es una fábrica de enfermedad mental”

C.C, mare d'un intern mort sota custòdia a la presó de Brians II.

El **Comité contra la Tortura de les Nacions Unides (CAT)** expressa:

“Una aplicació excessiva del règim d'aïllament constitueix un tracte o pena cruel, inhumana o degradant, i fins i tot tortura en alguns casos.”

D'altra banda el **Comité Europeu per la Prevenció de la Tortura (CPT)** al seu informe del 2011 sobre la visita a Espanya i dirigit al Govern Espanyol diu:

“El règim d'aïllament pot repercutir molt negativament a la salut mental, física i en el benestar social dels afectats per la mesura. [...] aquesta sanció s'hauria d'imposar només en casos excepcionals, com a últim recurs i durant el menor termini de temps possible. [...] El Comitè recomana l'adopció immediata de mesures per garantir que cap reclus sigui posat en règim d'aïllament durant més de 14 dies.”

Un aïllament superior a quinze dies pot tenir efectes greus i permanents sobre la salut mental. Tot i la claredat de les regles Mandela de la ONU on s'especifica que l'aïllament perllongat és una pràctica considerada com a tortura, alguns interns, encara avui, encadenen mesos sota el règim d'aïllament a l'Estat Espanyol.

L'aïllament perllongat sovint té un efecte devastador (marcat per profundes depressions, autolesions i fins i tot pensaments/ intents autolítics) sobre les persones internes. El règim d'aïllament multiplica per sis el risc de suïcidi i un any després de sortir de l'aïllament el risc continua sent més alt.

“Es muy duro muy duro muy duro. Estas en un agujero. Te empiezas a volver loco. Pierdes las ganas de vivir. Allí dentro empecé a hacerme cortes en los brazos y en el pecho [...] Llevas tanto tiempo solo allí dentro que cuando sales te da miedo la gente. No podía soportar tener a nadie detrás. No quería hablar con nadie. Me molestaba la gente [...] Allí dentro sabes que estás solo. Nadie se entera de cómo te tratan los funcionarios. Sentí que me trataban peor que un animal. Sentí que dejé de ser una persona”

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

“Me hizo sentir mucha rabia, mucha ira. Pero también tenía mucho miedo. Tú estás ahí 22 horas “chapado” [encerrado dentro de la celda] y no sabes si van a venir a por ti. Porque ya lo habían hecho otras veces y no sabía si me volvería a pasar... Pero no puedes hacer nada contra eso... al final, pensaba “bueno, que entren ya y que me maten”.

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

L'informe de L'OMS del 2007 sobre «prevenció del suïcidi a presó» diu:

*“Hi ha una forta associació entre el suïcidi dels reclusos i les assignacions d'allotjament. Específicament, un reclus que és segregat i no és capaç de fer front a la segregació administrativa o altres assignacions similars d'allotjament especialitzades (particularment si està sol en una cel·la) podrà patir major risc de suïcidi. Aquestes unitats d'allotjament generalment involucren un reclus que roman tancat 23 hores al dia en una cel·la durant períodes de temps perllongats. **Una quantitat desproporcionada de suïcidis de reclusos passa en aquestes unitats d'allotjament especials**”.*

9.1.3. Els familiars, les víctimes secundàries

La privació de llibertat és també una condemna pels seus familiars. L'angoixa, el desconeixement de la burocràcia penitenciària, els sentiments de culpa, la sensació d'abandonament al familiar quan acaben les visites i el patiment per com està i què està vivint genera un gran malestar emocional.

“Des del día uno que está preso te cambia la vida por completo. Te cambia porque no tienes a tu familiar contigo. Tienes que acomodarte al sistema para las visitas, para las llamadas, para las salidas, para hablar con la trabajadora social... todo es un mundo, todo son llamadas y todo eso te genera mucha angustia. Además, esa angustia se alarga en el tiempo. En mi caso han sido nueve años y medio hasta que mi hermano ha fallecido. Ha sido muy duro, muy largo”.

R.C, germà d'un intern mort sota custòdia a la presó de Mas d'Enric

Pels familiars és una cursa de fons rebre informació sobre la persona interna i un laberint burocràtic assegurar el seu benestar. Coneixem experiències d'interns i de familiars que han hagut de lluitar per l'assistència mèdica a la persona privada de llibertat i que tot i mobilitzar tots els recursos al seu abast no han aconseguit una atenció adequada.

“Después de la agresión empecé a pedir médico por el tobillo, por la muñeca... no podía casi andar, tenía el tobillo inflamado, y la muñeca; me dolían mucho. Estuve en el DERT quince días, no recuerdo bien, pero sé que estuve todos los días pidiendo médico, y no me trajeron ningún médico. Me decían que no había médico de guardia. Una vez, me dijeron tranquilamente “no, no te lo vamos a traer”. Otro día, vino una de las doctoras y me dijo que solo se podía pedir de urgencias, y que por eso no había médico para mí”.

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

També experiències de famílies de persones privades de llibertat amb greus addiccions que no han aconseguit que les institucions penitenciàries els incloguessin en programes de desintoxicació així com famílies de persones mortes sota custòdia que després d'anys de procediment judicial encara no tenen la informació completa sobre la mort del seu familiar.

“Hace dos años que murió mi hijo y aun no he conseguido la autopsia completa”.

C.C, mare d'un intern mort sota custòdia a la presó de Brians II.

Alejandra Rayas, origen Mexicà, fa 25 anys que viu a Barcelona. Sempre ha treballat en entitats de drets humans, en l'actualitat treballa per l'exclusió residencial. L'1 d'Octubre va rebre una agressió a la cara amb el bastó policial, provocant fractura de pòmul i nas.

La manca de transparència en moments on és essencial aconseguir respostes, genera una gran desconfiança cap a la institució penitenciària. Aquesta desconfiança acaba generant tantes preguntes que els familiars acaben creient que la institució té alguna cosa a amagar.

El procediment com s'informa a les famílies de les morts sota custòdia és fred, deshumanitzat i poc rigorós. Se'ls ofereix una informació mínima, sovint sense la presència dels funcionaris que coneixen les últimes hores de la persona interna i que podrien oferir respostes i sense personal qualificat per acompanyar i sostenir el dolor dels familiars en aquest moment.

El propi procediment judicial en morts sota custòdia dificulta poder realitzar els rituals de comiat ja que l'espera de l'autòpsia fa que la seva realització es retardi. Al mateix temps, la manca de respostes a l'allau de preguntes que té la família augmenta el risc de dols complicats.

El fet que les institucions penitenciàries no reconeguin i es responsabilitzin dels seus errors, de la manca d'atenció a la salut (especialment a la salut mental i al risc de suïcidí), produeix revictimització. No assumir les pròpies mancances com a institució impossibilita la reparació parcial del dany mitjançant el treball per millorar les febleses que es detecten en les condicions de vida de les persones privades de llibertat i en la comunicació i tracte als seus familiars.

9.2. Centres d'Internament d'Estrangers

Els Centres d'Internament d'Estrangers (CIE) són àrees no penitenciàries la funció instrumental de les quals és facilitar l'expulsió de persones migrants en situació irregular, privant-les de la seva llibertat. Als CIEs es repeteixen les denúncies per les condicions d'habitabilitat, ja que les condicions higienico-sanitàries són deficientes i l'amuntegament una pràctica comuna.

També apareixen denúncies de maltractaments verbals, físics i psicològics per part de personal policial, que constitueixen mesures repressives sobre les quals no hi ha cap tipus de fiscalització externa que pugui vigilar aquests successos i vetllar pel compliment, amb les garanties bàsiques, dels drets de les persones retingudes.

A la pràctica, els CIEs formen part d'un pervers mecanisme de gestió de les fronteres a través de la por en contextos quotidians. La por a sortir del metro, la por en tornar de la feina, la por al ser a un parc, la por a anar a fer la compra són activitats properes i diàries que poden suposar el risc d'ingrés a un CIE amb la conseqüent possibilitat de la deportació al país d'origen del qual s'ha fugit. L'espai públic i les activitats quotidianes esdevenen, per les persones en situació irregular, un context amenaçant i d'alt risc.

L'efecte psicosocial és clarament devastador: a més a més de viure en constant hiperalerta davant l'amenaça i internalitzant la por a la vida quotidiana, es freqüent el debilitament o trencament de les xarxes construïdes, la separació familiar, de parella i amics, així com vivències de desesperança, indefensió, impotència i incertesa, entre d'altres aspectes.

L'acció de privar de llibertat a un ciutadà per la mera decisió d'una autoritat administrativa, sense que sigui obligatòria la supervisió, a priori, d'un jutge independent que vetlli per aquesta limitació d'un dret fonamental, així com deportar menors d'edat en situació de desemparament sense tenir en compte l'interès superior de la infància, tal com obliguen la Carta Europea dels Drets del Nen i la Convenció sobre els Drets de l'Infant, és una clara vulneració dels drets humans.

Les persones en règim intern no disposen de mecanismes que els facilitin presentar denúncies a sobre tancat sense por a represàlies pels responsables de centre d'internament. Fins i tot, s'ha observat que hi ha una manca de procediment per a ser interposades per qualsevol ciutadà o ciutadana.

L'única via de reclamació que tenen les persones internes és l'entrevista amb el director o cap de seguretat del centre, amb les conseqüents dificultats d'objectivitat i imparcialitat que això comporta i, per descomptat, amb la por a patir represàlies. La principal, l'expulsió del territori nacional, com s'ha constatat.

9.2.1. Conseqüències psicosocials de l'internament a un centre d'estrangers

Les condicions de tot el procés d'internament i expulsió d'aquestes persones generen altes dosis d'estrès, el qual provoca malestars físics com són la cefalea, dolors musculars i/o articulars, insomni o somnolència, que podrien ser indicatius de trastorns psicosomàtics que no són atesos i que perduren després de la sortida de CIE.

El patiment que provoca la incertesa de l'internament s'aguditza al no poder ser expressat als éssers estimats, ja que el règim de visites és insuficient i exclou la possibilitat de mantenir un mínim contacte físic. La situació és encara més greu per a les persones internes amb família en situació irregular ja que la por de les familiars a ser també retingudes si van a visitar al seu familiar sense la documentació en regla, fan que evitin la visita.

La desesperança i la tristesa són emocions predominants entre els interns. La por a la deportació genera uns grans nivells d'angoixa i la sensació de fracàs, davant un projecte de vida anul·lat, és considerable i significativa. Moltes de les persones migrants han fet grans esforços econòmics i posat en risc la seva vida per arribar a Europa. Ser internat en un CIE és la constatació de que tots els esforços, renunciis i riscos correguts no han servit per a res.

Els tractes vexatoris, degradants, el maltracte físic així com els insults racistes tenen un profund impacte en l'autoestima i l'autoconcepte de les persones internades. Quan el tracte rebut els nega la condició d'ésser humà l'efecte emocional és devastador: les persones canvien la visió del món mostrant una major desconfiança cap a les persones, una pèrdua de la creença en la bondat de l'ésser humà, vivències de vigilància i persecució, entre d'altres. Això mateix es dona cap a la pròpia persona, que veu la seva autoestima i autoconcepte minvar, es perd força, es dubta de les pròpies capacitats i de la pròpia vàlua.

D'altra banda, hi ha persones internades amb problemes de salut mentals greus anteriors o sobtinguts, que poden presentar conductes alterades i que, sovint, reben com a tractament mesures punitives com l'aïllament que incrementen el risc de que la simptomatologia s'agreugi.

A diferència de les institucions penitenciàries, l'aïllament als CIEs no compta amb una regulació específica. Destaquem la manca d'especificitat sobre les causes concretes que poden comportar que un intern sigui aïllat així com la falta de concreció de en quines condicions es durà a terme aquest aïllament. Les condicions d'aïllament en interns amb patologies de salut mental i durant la crisi sanitària de la COVID-19 són especialment preocupants, l'elevat grau d'estrès emocional va portar a alguns interns autolesionar-se fruit de la desesperació sentida.

Les contencions mecàniques són una pràctica sancionadora comuna també als CIEs. La immobilització, la incapacitat de poder fugir o defensar-se davant l'actuació dels funcionaris genera molta angonya, inseguretat i sentiments d'indefensió.

El desconeixement de la llengua, així com de les lleis i recursos de denúncia del país on actualment es resideix, esdevenen una condició de major indefensió especialment davant les situacions d'abús viscudes a la propia institució, sense disposar d'eines clares i mecanismes per tal d'interposar una denúncia i comunicar l'agressió esdevinguda.

Al CIE es segueixen horaris estrictes per a dur a terme activitats de la vida diària tal com llevar-se, rentar-se i/o menjar, sense més opcions d'oci que la sortida obligatòria al pati amb un horari fix. La monotonia del pas dels dies, la falta d'estimulació cognitiva i d'activitats que permetin la distracció i descarregar la tensió física i mental produïda pel pas pel CIE generen sentiments d'apatia i abúlia. L'únic espai que trenca amb la rutina és el contacte amb l'exterior a través de les trucades telèfoniques que es realitzen des d'una cabina que freqüentment es troba massificada, així com les esporàdiques visites de no més de cinc minuts.

La massificació dels Centres d'Internament d'Estrangers produeix una enorme falta d'intimitat i friccions entre les persones internes que difícilment troben espais propis i que es veuen diàriament revictimitzats per les condicions estructurals del centre d'internament.

Angelica Olguín, nascuda a Xile i mare de quatre fills. L'any 2020 rebé una agressió a l'espai públic per part d'agents de Mossos d'Esquadra els quals la tiren a terra i li donen un cop de puny a la cara en presència dels dos fills petits.

CAS 2

Sexe: Home

Edat: 21 anys

Tipus agressió: El 12 de gener del 2020, mentre està intern al Centre d'Internament d'Estrangers de Barcelona, demana la seva medicació ansiolítica durant el sopar. Un agent de policia nacional li nega la medicació moment on la persona afectada reclama que vinguin els serveis mèdics per constatar que li correspon medicació.

Després que li neguin reiteradament la medicació marxa frustrat del menjador i a les escales llença un iogurt contra el terra.

L'agent de Policia Nacional que previament li ha negat la medicació, corre cap a ell donant-li un cop de puny al coll que el fa caure i un cop es a terra, l'arrossega baixant diversos esglaons.

Allà diversos agents l'immobilitzen moment on pateix un atac d'angoixa. Després de passar per l'infermeria del CIE, el porten a l'habitació lloc on, fruit de l'angioxa i desesperació, l'intern intenta suïcidar-se.

Els agents entren a la cel·la abans que ho aconsegueixi i el porten a règim d'aïllament durant dos dies.

Després d'aquest fet el deporten al Marroc.

10. Espai públic

L'espai públic és l'espai de vida i trànsit diari. Patir violència insitucional en aquest espai de qüotidianitat té una afectació clara en la percepció de seguretat i, per tant, pot arribar a produir conductes evitatives que en casos greus poden arribar a generar aïllament i incapacitat per sortir del domicili amb l'impacte social i laboral que això comporta.

Les persones que han patit violència a l'espai públic no poden limitar la percepció de risc a un espai o context concret com és el cas de la manifestació i/o detenció en context de protesta, sino que el conjunt de l'espai que els envolta és converteix en un espai potencialment perillós. Una pregunta sol ser-hi present: què passarà ara quan estigui sol? Si surto al carrer em pot tornar a passar el mateix?

“Cuando he de salir sola a la calle he de prepararme. Me paso la mañana o la tarde mentalizandome, pensando qué recorrido haré, como actuaré si veo policía. Es muy difícil vivir así”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

Sovint, les persones afectades pateixen angixa, hiperalerta, hipervigilància i fins i tot, paranoia.

“Tengo mucho miedo. Cuando estoy en la calle me viene a la mente el momento de los policías. Me supera la situación. Mi vida gira en torno a ese momento”

“Cuando veo policía me tiembla el cuerpo, me desespero”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

A l'espai públic, les parades per perfil ètnic són un criteri habitual en moltes identificacions i controls policials. En aquest control, no s'atura a la persona per allò que fa (sota el criteri que sigui sospitós de constituir un delict) sinó per allò que és. Les redades sota criteris de perfil ètnic es donen de forma generalitzada i amb una gran impunitat, de manera que l'espai públic, per aquelles persones que no responen a un perfil ètnic caucàsic, és converteix en un espai amenaçador.

L'Estat, amb aquesta pràctica, genera un enemic intern que respon a aquelles persones amb un fenotip no dominant (tant locals com estrangeres) i relaciona l'aparença física amb la delinqüència, fet estigmatitzador i criminalitzador que repercuteix en la convivència.

Aquesta pràctica, a més a més de ser racista i il·legal és una violació dels drets humans ja que suposa una limitació de la llibertat de moviment per a les persones en situació administrativa irregular, que davant el risc que pot suposar una identificació (detencions arbitràries, multes, ordres d'expulsió, ingressos al CIE, deportacions) decideixen evitar l'espai públic que freqüentaven.

Alguns psicòlegs (Roberson, K., & Carter, R. T. 2021), comencen a apuntar com el racisme, és a dir la vivència permanent de situacions discriminatòries, podria acabar generant quadres de trastorn d'estrès postraumàtic. La vivència quotidiana de situacions discriminatòries i fins i tot de risc a la pròpia integritat física augmenta els nivells d'alerta i la sensació d'inseguretat generalitzada.

Aquestes parades a part de discriminatòries, són poc efectives ja que el 74% de les persones identificades no ha comès cap delictes. Les parades sota perfil ètnic són una mostra més sobre com la violència institucional s'exerceix amb molta més força en aquest col·lectiu, fet que incrementa la vulnerabilitat i la necessitat de protecció d'aquests ciutadans.

L'impacte d'una denúncia sobre les persones que estan tramitant la nacionalitat o bé permisos d'asil o refugi pot estroncar el seu procés de regularització administrativa. Sovint, aquests tràmits burocràtics impliquen una despesa de temps i esforços molt important. Quan fruit d'una identificació o denúncia arbitrària el procés de regularització es paralitza, el projecte de reconstrucció de la pròpia vida en un país diferent al d'origen es veu trencat. Aquest fet, que comporta un considerable malestar, dificulta la capacitat de crear un futur segur, ja que les perspectives de futur tornen a estar rodejades de molta incertesa.

“Siento que esta agresión me ha afectado en todos los aspectos de mi vida y esto me genera mucho malestar. Cualquier cosa que hago esta agresión puede salir (buscar trabajo, cursos, en la calle si me piden la documentación).”

G.A.S, agredit per mossos d'esquadra a l'espai públic a Barcelona.

La sensació de pèrdua de control sobre la pròpia vida així com d'injustícia i impotència és enorme ja que no cal un procés judicial amb sentència ferma per a que es vegi compromesa la possibilitat de regularització administrativa.

A Irídia, Centre per a la Defensa dels Drets Humans, hem detectat un preocupant augment de les accions repressives (multes, denúncies, agressions) dirigides a ciutadans que qüestionen actuacions policials desproporcionades, quan han interpellat als agents d'autoritat, gravant les seves actuacions entre d'altres.

CAS 3

Sexe: Home

Edat: 41 anys

Tipus agressió: Agressió per part de diversos agents de Mossos d'Esquadra de paisà en context d'espai públic. Ell sortia d'un domicili i aquests agents el van aturar.

Li van propinar diverses puntades de peu un cop al terra així com un cop de puny que va provocar una ferida al llavi. Durant l'agressió els agents van verbalitzar comentaris homòfobs. A conseqüència d'aquest fet té un procediment en contra seu.

Degut a l'agressió rebuda ha rebut tractament psicològic setmanal durant 8 mesos que segueix en l'actualitat, així com medicació psiquiàtrica per tal de poder dormir.

Es va presentar denúncia que es va arxivar automàticament, sense practicar cap diligència, es va considerar que no hi havia indicis delictius. No es va comunicar a l'advocada aquest fet perquè el jutjat no havia adjuntat a la causa l'escrit de personació de l'acusació particular. Aquest aspecte ha fet que el procediment hagi estat pràcticament aturat durant 8 mesos.

Degut als antecedents policials generats per aquesta agressió li ha sigut denegat l'asil que estava sol·licitant.

11. Efectes psicosocials de la repressió de la protesta

11.1. A nivell col·lectiu

L'objectiu de la repressió és desmobilitzar l'acció social que desafia el sistema de poder establert de manera que els individus i col·lectius mobilitzats no aconseguixin enfortir la seva xarxa de suport i materialitzar els seus objectius.

La repressió de l'Estat inclou diversos actes coercitius que tenen com a origen comú el control social a través de l'estratègia de la por i de prohibicions, sancions, detencions, ús de la força i empresonament, entre d'altres. La por generada per les accions repressives, produeix estats de desconfiança, inseguretat, ràbia, impotència i paràlisi que no només afecten a l'individu que les pateix sinó també al seu entorn proper i al conjunt de la societat.

La por paralitza i aïlla, generant ruptura social i dificultant la mobilització col·lectiva. Les conseqüències de la repressió poden arribar a ser tan greus com el dany físic, la denúncia i/o la detenció, fet pel qual a nivell individual, l'acció de protesta pot generar un gran temor degut al risc associat a la repressió. L'implementació d'un clima generalitzat de por i desconfiança així com la ruptura del teixit social que provoca, comporten la fragmentació de les xarxes de suport mutu fet que altera la interacció social entre amics, familiars i veïnat.

Davant qualsevol lluita social i mobilització existeixen opinions diverses. Quan la repressió apareix, la tensió entre simpatitzants i detractors augmenta exponencialment generant una forta polarització social que trenca els lligams socials i radicalitza els discursos.

Un dels objectius de la repressió és construir i assenyalar l'enemic intern, dividint la societat entre aquells qui protesten, sovint qualificats com a vàndals o terroristes entre d'altres qualificatius, i els que no ho fan. Això aconsegueix debilitar els espais de defensa de drets i de mobilització així com les reivindicacions socials i el suport col·lectiu, ja que al polaritzar la població i estigmatitzar la dissidència en relació als interessos del poder de l'Estat es produeix un afebliment de la lluita col·lectiva.

11.2. A nivell individual

Vivències associades a la reexperimentació de la situació traumàtica: pensaments intrusius, records invasius, flashbacks, malsons relacionats amb l'experiència viscuda, entre d'altres.

Vivències associades a conductes evitatives: pèrdues de memòria d'allò succeït, paràlisi, evitació de situacions que recordin el succès traumàtic, aïllament social, evitació mitjançant consum de substàncies d'abús, entre d'altres.

Vivències associades a l'augment de l'estat d'alerta: insomni, irascibilitat, hipervigilància, hiperalerta, ràbia, por, esclats emocionals, dificultats per concentrar-se, entre d'altres.

Vivències associades a canvis emocionals: tristesa, desesperança, angoixa, anhedònia, abulia, sentiments de culpabilitat, afectació en l'autoestima, sentiments d'indefensió, canvis en les pròpies creences, entre d'altres.

Vivències de tipus psicossomàtic: dolor d'esquena, fatiga, mal de cap, diarrea, entre d'altres.

“Com a persones no estem preparats per afrontar aquests episodis d'agressió i de violència. Jo que em vaig quedar paraitzada, em vaig quedar sense aire. Era com si estigués dins d'una bombolla i que fins que no vaig sortir d'allà no vaig poder respirar. Com quan estàs dins l'aigua, sents que t'ofegues i intentes sortir. Per això, de la mateixa manera que a una persona que ha viscut una situació en la qual s'ofegava li costa molt tornar a entrar dins de l'aigua, a mi em va costar refer-me. Per exemple, jo evitava de totes totes creuar-me amb la policia, inclús si implicava donar moltes voltes i fer un recorregut molt més gran”.

R.F, agredida per Policia Nacional l'1 d'octubre del 2017

Un dels danys més profunds i especialment característic de situacions de violència institucional és el dany a la integritat moral, és a dir la dignitat humana.

En els informes publicats pel SAIDAVI (2018, 2019, 2020) queda reflectit com en molts dels casos que acompanyem des d'IRÍDIA, Centre per a la Defensa dels Drets Humans, evidenciem greus afectacions en l'esfera emocional amb una disminució de l'autoestima, de confiança en les pròpies capacitats per afrontar situacions del dia a dia, de satisfacció vital i de percepció de control en la pròpia vida.

Patir violència i vexacions per part d'un funcionari públic provoca un qüestionament profund de les creences vitals (qüestionament de la idea de bondat com a element inherent a l'ésser humà i la justícia vers el sistema de justícia), un replantejament del món en el que es viu, així com cert trencament de la confiança en els altres i en una mateix..

Les reaccions individuals anteriorment descrites les considerem, des de la perspectiva psico-social, com a reaccions normals davant situacions socials extremes i anormals, és a dir, que no haurien de donar-se en un Estat democràtic sòlid i enfortit. Aquestes vivències i els símptomes descrits relacionats amb un estrès emocional i psicosocial generat per l'acte repressiu i l'agressió institucional, poden aparèixer immediatament o dies després del succès traumàtic, en ocasions poden tenir una duració d'entre 4 i 6 setmanes generant un estrès agut, que posteriorment va en detriment. Tot i així, quan els impactes es mantenen en el temps i la simptomatologia no desapareix o, fins i tot, augmenta o es cronifica passades aquestes setmanes, parlem d'una greu afectació en termes de salut mental, en tant es desenvolupi l'anomenat Síndrome d'Estrès Post Traumàtic (TEPT).

11.3. Impactes psicosocials en casos de lesions per projectils d'energia cinètica (bales de goma i foam)

La mutilació ocular, així com de melsa, testicle i traumatismes craneoencefàlics i toràcics fruit de l'impacte de projectils d'energia cinètica en context de manifestació, són situacions especialment extremes i traumàtiques. L'hospitalització i les seqüeles físiques posteriors marquen un abans i un després en la vida de les persones afectades. Aquest fet les obliga a un període de recuperació física, que sovint sol ser llarg, al mateix temps que un període de reajustament psicològic a la nova realitat.

Les lesions físiques així com l'impacte psicològic, marquen un abans i un després en la trajectòria vital. Sovint tasques i activitats que abans es desenvolupaven, entre elles els estudis o la feina, queden aturades sense tenir la certesa de poder-les reprendre en el futur, en funció de l'afectació que implica la lesió en les tasques que les persones desenvolupaven amb anterioritat. El dany doncs, a vegades implica la renúncia a una esfera important en la vida de les persones generant sentiments de ràbia i frustració.

El potencial lesiu d'aquests projectils les acosta a la sensació de proximitat amb la mort augmentant la sensació de vulnerabilitat i indefensió. Els sentiments d'indefensió i desesperança solen associar-se a vivències de tipus depressiu, alimentades per estats d'ànim basats en el decaïment, l'apatia, la manca d'energia vital, la manca de motivació i les ganes de viure, així com un cert desinterès per la vida, arribant fins i tot a presentar idees de mort. La desproporció en l'ús de la força se sol reflectir en vivències d'impotència i d'indefensió. És a dir, sentir que no hi havia cap manera de defensar-se davant l'ús d'una violència amb un grau de desproporció tan gran. Aquesta asimetria remarca el sentiment de vulnerabilitat i de desprotecció. **(Informe STOP Bales de Goma, IRÍDIA i NOVACT, 2021.)**

“No entenc com pot ser que mossos/ policia nacional no facin res per identificar els agents que van actuar aquell dia. No entenc com poden ferir algú tan greu i no col·laborar. El que em va ferir ho sap i no diu res i els altres el tapen”

A. K, pateix una pèrdua ocular degut a impacte de foam, durant les protestes post sentència del 2019.

En els casos d'impactes oculars de pilota de goma, la lesió al rostre afecta la pròpia identitat. La cara és la forma com ens veiem i ens presentem al món i quan aquesta es veu afectada sovint les persones amb pèrdua ocular verbalitzent no reconèixer-se a elles mateixes inicialment i sentir-se insegures i incòmodes en les interaccions socials. La lesió en un lloc tan visible com el rostre els recorda permanentment el dany sofert per part de les forces de seguretat de l'Estat.

“Me han marcado. Cada vez que me saco la protesis ocular para limpiarla y me veo sin ojo me acuerdo de lo que han hecho. Me tendré que acordar el resto de mi vida”

R.G, perd un ull per l'impacte de porra extensible d'un mosso d'esquadra a l'Hospitalet.

CAS 4

Sexe: Home

Edat: 19 anys

Tipus agressió: Impacte de bala de foam en context de manifestació. Degut a l'impacte ha perdut l'ull així com la visió en aquest.

Es va presentar denúncia demanant la identificació dels agents participants en l'actuació policial, tan a Mossos d'Esquadra com Policia Nacional. En primer lloc es volia identificar el cos policial per determinar si l'impacte era per foam o bala de goma. Per altra banda identificar l'agent causant de la lesió. Tot i que Mossos d'Esquadra així com Policia Nacional van identificar els agents que havien actuat al dispositiu policial d'aquell dia, no van iniciar cap investigació interna, fet que ha fet impossible identificar l'agent causant així com el cos Policial.

Finalment es va determinar el projectil a través de l'informe pericial, determinant que era foam. El noi en el moment de l'agressió just havia fet 18 anys i estava esperant una oferta laboral que li permetés regularitzar la seva situació administrativa. Degut a la situació de recuperació de les lesions aquest procés s'ha vist demorat 2 anys, generant un malestar afegit al propi per aquest tipus de lesió i els reptes físics i psicosocials i emocionals intrínsecs al pèrdua d'un òrgan vital.

11.4. Burorepressió

La burorepressió o repressió de baixa intensitat és una forma de repressió basada en les sancions administratives indiscriminades a persones per exercir els seus drets fonamentals. Aquesta repressió de baixa intensitat és invisible i silenciosa i es dirigeix precisament contra el patrimoni dels que protesten per les conseqüències de la crisi econòmica.

Darrerament col·lectius de defensa de l'habitatge han rebut un allau de sancions administratives que ofeguen encara més un col·lectiu amb una situació econòmica ja de per si complicada. Durant la crisi de la COVID-19 també vam poder observar l'allau de multes indiscriminades i sovint arbitràries com a mètode de control social.

Quan s'utilitza el càstig econòmic com a eina de control, es produeix també una desmobilització ciutadana especialment entre aquells col·lectiu més precaritzats. Les sancions econòmiques són inassolibles per a moltes persones i la impossibilitat de pagar les multes les sumeix en un entramat burocràtic que augmenta el cost amb recàrrecs i embargaments.

CAS 5

Sexe: Dona

Edat: 32 anys

Tipus agressió: El 20 de novembre de 2020 és a un banc davant de casa seva amb dos dels seus fills. Mentre ella fuma els nens estan menjant galetes moment on un agent de guàrdia urbana s'acosta a ella i l'increpa per no portar mascareta ni ella ni els nens.

Un dels nens li diu a l'agent "¿y tu?" ja que tampoc en portava. En aquell moment l'agent demana el DNI a la persona afectada i l'agafa pel braç. La persona afectada discuteix amb l'agent sobre el tracte que està rebent moment on la tira a terra, es tira a sobre posant els genolls sobre el seu pit i li dona un cop de puny a l'ull que li causa un hematoma molt important.

Davant l'aldarull, s'acumula gent al carrer que increpa l'actuació policial moment on els agents decideixen introduir la persona afectada al vehicle policial. La traslladen detinguda a comissaria on passa la nit al calabós.

Amb posterioritat als fets, reb quatre multes per no portar mascareta les quals relata que són inventades. Aquest fet a nivell econòmic suposa un impacte molt important ja que les multes són d'uns imports entre 300 i 601 euros.

A nivell administratiu la persona afectada està pendent de poder renovar el NIE. L'incident i la denuncia interposada per la policia paralitza la renovació al constar antecedents. La impossibilitat de renovar el NIE impedeix que pugui aconseguir un contracte laboral. Ara mateix ella i els seus quatre fills subsisteixen d'ajudes socials.

12. Conclusions

- Des d'IRÍDIA, centre per la defensa dels drets humans, observem, registrem i constatem que **la violència institucional genera dany a nivell individual i col·lectiu**, amb especificitats diverses segons l'experiència viscuda.
- Tanmateix, observem, registrem i constatem una relació directa entre el curs del procés judicial i els impactes psicosocials. En aquells casos on la investigació és efectiva, es practiquen les diligències oportunes i la persona afectada sent el seu relat validat des de les institucions judicials, augmenta la capacitat de refer-se del dany psicològic sofert. En aquells casos on és impossible conèixer l'autor dels fets i la investigació troba molts impediments l'impacte psicosocial s'agreuja o fins i tot en alguns casos es cronifica i la sensació de desprotecció i indefensió és altíssima. Observem doncs com **la impunitat minimitza la capacitat de reparació del dany i d'esclariment de la veritat**.
- Cal situar **la causa de les afectacions psicològiques en la pròpia violència institucional**. Aquest fet situa la responsabilitat d'aquests impactes en les institucions de l'Estat i no en la pròpia persona. Aquest aspecte és clau per despatolotgitzar i desprivatitzar les reaccions emocionals i psicosocials arrel d'aquesta vivència. Tanmateix és essencial desculpabilitzar a la persona afectada fent present que qualsevol persona víctima de violència institucional és vulnerable de patir aquest tipus d'afectacions.
- En l'àmbit de la **presó** destaquem la dificultat per denunciar situacions de maltracte i com aquest fet genera una greu sensació d'indefensió i desesperança.
- En l'àmbit d'**espai públic** destaquem l'impacte de la pèrdua de seguretat en espais quotidians i la dificultat per desenvolupar la pròpia vida amb normalitat després d'un episodi de violència institucional.

- En l'àmbit del **dret a la manifestació i la protesta** destaquem el potencial de desmobilització social de la repressió, la pèrdua de qualitat democràtica que això suposa i el gravíssim impacte que suposa en el curs vital la lesió per un projectil d'energia cinètica.
- En l'àmbit dels **Centres d'Internament d'Estrangers, CIEs**, destaquem les condicions infrahumanes d'aquestes instal·lacions, la opacitat i manca de control del que succeeix al seu interior, el racisme institucional que suposa la privació de llibertat per un fet administratiu com és la manca de situació regular administrativa, així com el trencament del projecte vital migratori i el risc a la vida que suposa la deportació.

Roger Espanyol, pare i músic. Va rebre l'impacte a l'ull d'una pilota de goma disparada per la Policia Nacional l'1 d'octubre del 2017. La lesió li va provocar la pèrdua de visió a l'ull afectat.

13. Recomanacions

Les recomanacions d'aquest apartat fan referència a situacions o pràctiques que s'han identificat a partir de l'experiència i els casos atesos pel SAIDAVI. Són les següents:

- Que es prohibeixi l'ús de projectils d'energia cinètica (bales de goma i foam) degut al seu potencial lesiu i al greu dany psicològic que genera el seu impacte en òrgans vitals.
- Que s'activin mecanismes de control efectius que contribueixin a l'identificació dels agents que han dut a terme actuacions negligents així com a l'aclarimen dels fets. Cal que aquests mecanismes de control facilitin el procés d'investigació i generin mecanismes efectius de reparació.
- Que els operadors jurídics amb els que interaccionen les persones afectades un cop interposen la denúncia no posin sota sospita el seu relat ni qüestionin de cap manera la seva vivència.
- Que s'avalui psicològicament a les persones que entren a presó i es realitzi un seguiment de la seva evolució per tal de poder prevenir i/o acompanyar quadres ansiosos, depressius i d'abús de substàncies així com activar el protocol de prevenció de suïcidis davant els primers símptomes.
- Que s'elabori un Protocol de Comunicació i Atenció a les Famílies de les persones preses per tal què puguin disposar d'informació de l'estat del seu familiar de manera adequada, especialment en casos de malalties físiques i/o mentals. Cal garantir la correcta atenció per part dels i les professionals dels centres penitenciaris, especialment en relació als casos de defunció a la presó.
- Que es formi als funcionaris de presons en primers auxilis psicològics per tal de poder comunicar de forma humana i efectiva la mort de persones sota custòdia als seus familiars, així com la presència de personal qualificat (psicòlegs penitenciaris) per tal de sostenir el dolor de les famílies en aquest moments.

- Que es revisi en profunditat la normativa en matèria d'immobilització i contencions mecàniques a la presó, apostant per una aplicació guiada pel principi d'última ràtio i generant protocols de prevenció general i específics. L'administració hauria de posar en marxa les mesures necessàries per evitar haver d'immobilitzar i contenir per mitjans mecànics persones privades de llibertat. Així mateix, és fonamental assenyalar que la contenció mecànica hauria de ser una mesura exclusivament sanitària i, per tant, el seguiment, la supervisió i la finalització de la mesura haurien d'obeir exclusivament a criteris mèdics indicats pel personal sanitari i no supeditats a mesures regimentals. En cas d'aplicar-se, la contenció mecànica ha de tenir una durada mínima, sempre comunicada al Jutjat de Vigilància Penitenciària. En cap cas la contenció mecànica pot tenir caràcter punitiu. En tot cas, l'administració penitenciària ha de tendir cap a una política de Cero Contencions, tal i com s'està implementant a l'actualitat fins i tot en centres psiquiàtrics.
- Que es derogui la llei d'estrangeria i s'aprovi una llei de gestió dels processos migratoris respectuosa amb els drets humans, així com una llei integral contra el racisme i totes les formes de discriminació. Aquesta normativa ha de basar-se en els següents punts:
 - a) Que es generin vies d'entrada legals i segures, a través de les quals les persones puguin accedir a l'Estat espanyol, ja sigui per sol·licitar protecció internacional com per altres motius relacionats amb els projectes vitals.
 - b) Que es flexibilitzin els supòsits d'accés a la regularització adaptant-los a la realitat social, amb la finalitat de garantir l'accés als drets de les persones que resideixen i desenvolupen el seu projecte vital a l'Estat espanyol. En concret, que es regulin els següents supòsits:
 - Que s'estableixi que, quan les persones tinguin una oferta de treball, sigui suficient portar residint a Espanya un any per a accedir al permís de residència i treball.
 - Que s'estableixi que, quan les persones tinguin una oferta de treball, sigui suficient portar residint a Espanya un any per a accedir al permís de residència i treball

- c) Que s'aprovi i s'implementi un protocol contra la discriminació ètnic-ra-
cial durant les actuacions dels CFSE, amb la finalitat que pràctiques com
les identificacions per perfil ètnic-ra-
cial es prohibeixin i s'erradiquin. Que
s'incorporin mecanismes d'actuació que comportin la justificació clara, a
través de formularis, de qualsevol identificació policial. Així mateix, que es
realitzi un pla de formació als cossos policials per assegurar la correcta
implementació del protocol en les seves actuacions.
- Que es revisi i s'apliqui el Protocol d'Actuació Medicoforense d'al·legació de tortura
o maltractament aprovat l'abril del 2016 per part del Consell de Direcció de l'Institut
de Medicina Legal Ciències Forenses de Catalunya (IMLCFC) . En aquest protocol es
preveu l'aplicació del Protocol d'Istanbul, en casos que el metge forense tingui sospita
de tortura o maltractament durant la detenció o custòdia, o bé quan l'autoritat judicial
o la Fiscalia així ho sol·licitin en el curs d'un procediment judicial. Per això és necessari
que s'ofereixi formació específica als/les metges forenses en matèria de Drets Hu-
mans així com, en concret, en l'aplicació del Protocol d'Istanbul.
- Que es generi una unitat específica dins de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Fo-
renses de Catalunya (IMLCFC), especialitzada en el peritatge de casos de violència
institucional, en la mateixa línia que la Unitat de Valoració Forense Integral (UVFI) en
casos de violència de gènere. En els casos de violència institucional, especialment
en els casos de tortura o maltractament en situacions de detenció o custòdia, on hi
ha una situació de vulnerabilitat clara, es requereixen més eines i recursos, així com
professionals formats en matèria de vulneracions de drets humans.
- Que els metges forenses de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Forenses de Ca-
talunya (IMLCFC), recullin de manera sistemàtica els impactes psicològics fruit de
la violència institucional, tortura o maltractament quan es fan les exploracions peri-
cials forenses requerides pel jutjat, quantificant el dany de manera objectiva i com-
pleta. En l'actualitat, aquest informes d'avaluació psicològica el realitzen psicòlegs de
l'IMLCFC. Això no obstant, només hi ha dos psicòlegs per abarcar tota Catalunya i,
per tant, es recomana l'ampliació del nombre d'efectius que puguin realitzar informes
d'avaluació.

- Que es revisi en profunditat la normativa en matèria d'immobilització i contencions mecàniques a la presó, apostant per una aplicació guiada pel principi d'última ràtio i generant protocols de prevenció general i específics. L'administració hauria de posar en marxa les mesures necessàries per evitar haver d'immobilitzar i contenir per mitjans mecànics persones privades de llibertat. Així mateix, és fonamental assenyalar que la contenció mecànica hauria de ser una mesura exclusivament sanitària i, per tant, el seguiment, la supervisió i la finalització de la mesura haurien d'obeir exclusivament a criteris mèdics indicats pel personal sanitari i no supeditats a mesures regimentals. En cas d'aplicar-se, la contenció mecànica ha de tenir una durada mínima, sempre comunicada al Jutjat de Vigilància Penitenciària. En cap cas la contenció mecànica pot tenir caràcter punitiu. En tot cas, l'administració penitenciària ha de tendir cap a una política de Cero Contencions, tal i com s'està implementant a l'actualitat fins i tot en centres psiquiàtrics.
- Que es derogui la llei d'estrangeria i s'aprovi una llei de gestió dels processos migratoris respectuosa amb els drets humans, així com una llei integral contra el racisme i totes les formes de discriminació. Aquesta normativa ha de basar-se en els següents punts:
 - a) Que es generin vies d'entrada legals i segures, a través de les quals les persones puguin accedir a l'Estat espanyol, ja sigui per sol·licitar protecció internacional com per altres motius relacionats amb els projectes vitals.
 - b) Que es flexibilitzin els supòsits d'accés a la regularització adaptant-los a la realitat social, amb la finalitat de garantir l'accés als drets de les persones que resideixen i desenvolupen el seu projecte vital a l'Estat espanyol. En concret, que es regulin els següents supòsits:
 - Que s'estableixi que, quan les persones tinguin una oferta de treball, sigui suficient portar residint a Espanya un any per a accedir al permís de residència i treball.
 - Que s'estableixi que, quan les persones tinguin una oferta de treball, sigui suficient portar residint a Espanya un any per a accedir al permís de residència i treball

14. Bibliografia

Altamirano, Z. (2013). El bienestar psicológico en prisión: Antecedentes y consecuencias (tesis doctoral). Universidad Autónoma de Madrid, España

Armour, C. (2012). Mental health in prison: A trauma perspective on importation and deprivation. *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 5(2), 886-894

Cabrera, M.L. Efectos de la impunidad en el sentido de justicia. *Rev. Psicología política*; no. 23 (2001). 37-58.

De Miguel, E. (2014). El encierro carcelario. Impacto en las emociones y los cuerpos de las mujeres presas. *Cuadernos de Trabajo Social*, 27(2), 395-404.

Dirección General de Instituciones Penitenciarias. (2007). Estudio sobre salud mental en el medio penitenciario. <http://www.institucionpenitenciaria.es/>

Informe OMS (2007) Prevención del suicidio en carceles y prisiones.

Herrera, R. (2000). Salud mental y prisiones. *Revista Española de Sanidad Penitenciaria*, 2, 138-140.

Larney, S. & Farrell, M. (2017). Prisoner suicide: a multilevel problem. *The Lancet Psychiatry*. www.thelancet.com/psychiatry a 7 de noviembre de 2018.

Martxo, E. (2015). Efectos de la cárcel. *Harrera Elkarte*, 1-15.

Irídia i Novact. Informe STOP BALAS DE GOMA (2021).

Irídia. Informe Vulneracions de drets humans al Centre d'Internament d'Estrangers de Barcelona (2020).

Irídia. Informe sobre violència institucional (2018).

Irídia. Informe sobre violència institucional (2019).

Irídia. Informe sobre violència institucional (2020).

Irídia i Calala. Informe Pràctiques feministes per fer front a la repressió (2020).

Páez,D.-Basabe,N.(1993): Trauma político y memoria colectiva: Freud, Halbwachs y la psicología política contemporánea. En Monografía: Trauma Político y Memoria Colectiva (Darío Páez, Coord.) Rev. Psicología Política, no. 6, Mayo; Valencia.

Roberson, K., & Carter, R. T. (2021). The relationship between race-based traumatic stress and the Trauma Symptom Checklist: Does racial trauma differ in symptom presentation? *Traumatology*. Advance online publication.

Institut de Drets Humans Universitat de València, Centre for Criminology Universidad de Oxford, (2013). Identificación policial por perfil étnico en España: Informe sobre experiencias y actitudes en relación con las actuaciones policiales

Martinez, M., Sánchez, J.M. (2012). Controles de identidad, detenciones y uso del perfil étnico en la persecución y castigo de “sin papeles”: Ilegalidad e inconstitucionalidad de determinadas prácticas policiales– Inmigrapenal.

Tayler, W. (1996) La problemática de la impunidad y su tratamiento en las Naciones Unidas - Notas para la reflexión-. Revista IIDH, 24, 185-213.